

ÉRTARCSA HELYNEVEI

BALÁZS ILDIKÓ

DEBRECEN

1994.

Ezúton fejezem ki köszönetem **Dr. Jakab László** tanáromnak, aki munkám megírásában irányított,

továbbá az értarcsai adatközlőknek, akik segítségével a gyűjtés létrejött.

ÉRTARCSA HELYNEVEI

I. A FALU TÖRTÉNETE, JELENE

A. ÉRTARCSA TÖRTÉNETE

Értarcsa őstörténetét és történetét **Bessenyei István** volt értarcsai lelkipásztor foglalta össze különböző történeti dokumentumok alapján. Kézirata, Az értarcsai református egyházközség monográfiája 1964-ig, a falu református egyházhivatalának tulajdonát képezi.

1. Őstörténete

Értarcsa ősrégi település. Határában rengeteg kőkorszakbeli eszközt találtak: kő- és csontbaltákat. A nagyváradi Régészeti Múzeumban a települést ábrázoló térképen úgy van feltüntetve, hogy Értarcsa Körös tartomány legrégibb települései közé tartozik. A régészek szerint már a paleolitikumban létezett. Csiszolatlan és csiszolt kőeszközöket találtak itt, melyek az ősember jelenlétére utaltak, aki számára a tengerfenékből visszamaradt Érmedence kedvező környezet lehetett. A tudósok szerint valamikor itt folyt a Szamos egyik ága. Az idők folyamán az erózió következtében feltöltődött a meder, és a folyó medret változtatott. A visszamaradt medence egyre töltődő területét hálózta be az Ér (**Bessenyei, 2**).

Valamikor sokkal nagyobb volt a víz az Ér medencéjében, mint közvetlenül a lecsapolás előtt. Értarcsán van egy halom (ld. *Halom*), amely a volt medence partját képező domborulattól néhány száz méterre bent fekszik a medencében. Ugyanolyan magas, mint a dombvonulat. Formája szabályos kúp, valamikor víz folyta körül. Keletkezését többféleképpen magyarázzák:

Szabályos alakjából egyesek arra következtetnek, hogy emberi munka. **Bessenyei** szerint akár természetes, akár mesterséges halom, keletkezési ideje az ősemberhez nyúlik vissza, amikor védelemül szolgálhatott. A Kollektív Gazdaság az 1962-ben történt megalakulása után közvetlenül a *Halom* alatt silógödröket ásott, és az egyik gödör fenekéről, kb. 4 méter mélyről emberi és állati csontok, csont- és kőbalták kerültek elő. **Bessenyei** ebből arra következtetett, hogy a *Halom* valamikor sokkal magasabb volt, és környezete töltődött fel lassan. Így kerültek a föld felszínéről 4 méter mélyre a kőkorszakbeli ember munkaeszközei.

A régészeti feltárások azt igazolják, hogy az emberi élet soha nem szűnt meg Értarcsa területén. Itt már kb. 100.000 évvel ezelőtt

ember élt. A későbbi korból bronz- és rézeszközök is előkerültek.

A falu környékén több helyen temetkezési helyekre, tömegsírokra akadtak. Az eke vagy ásó az Apáti nevű határrészben is emberi munkaeszközöket fordít ki még ma is a felszínre.

2. Története, birtokosai

Bihar megyében a honfoglalás idején kazárok laktak. Vezérük, **Mén-Marót**, Bihar várában székelte - ma a vár romjai megtalálhatók Bihar/Biharia község határában. Behódolásuk után beolvadtak a magyarságba.

A honfoglalás idején a magyar település legkeletibb határa az Érmelléke volt. A Berettyó, az Ér és a Kraszna völgyének védelmét a X. században a fejedelmi törzsnek Pest megyéből áttelepített két nemzetsége, az **Ákos** és **Káta** nemzetség látta el. Így ők a vidék legősibb magyar birtokosai (**Bessenyei**, 5-6).

II. Géza (1141-62) hat ház jobbágyot, "domus iob-um"-ot adott itt a **szenjobbi apátságnak** (ma egy dűlőút *Hatház* nevet visel, megjegyzés tőlem: **B.I.**), földjüket hívhatták utóbb *Apátinak*, ma pedig *Tyúkszerapátinak*, mely ma is pusztá *Értarcsa* határában (**Győrffy**, 673).

Kadán khán 1241.III.31-én a Radnai-szoroson tört be Erdélybe, azt végigpusztítva Kolozsváron, Zilahon, Tasnádon keresztül Zalkáig ért, innen Várad felé vette útját. Itt április táján egyesült a Kolozsvár felől egyenest haladó tatár csapattal. Váradot csellel elfoglalták, felgyújtották, lakosait lemészárolták. Kadán khán ezután Értarcsát is elpusztíthatta, mert ezen a tájon vezetett az útja. Több környező falu is megsemmisült, amelyek többé nem épültek fel (**Bessenyei**, 6).

Értarcsa a XIV. század fordulóján **Csák Máté** birtoka lett, aki a leghatalmasabb oligarcha volt. A Kárpátoktól a Dunáig tizenkét megye és harminc vár volt az övé. Ezt a hatalmas területet a királyi birtokból zsarolta a trónvillongás idején. 1312 tavaszán viszont Károly Róbert Rozsnyónál legyőzte. Csák Máté 1321-ben halt meg. A király az oligarchákat legyőzte, és birtokaikat szétosztotta a hívei között (**Bessenyei**, 6).

Károly király Értarcsát, mint örökös nélkül elhalt ember birtokát, **Tamás fia László fia János**nak adta, de mint hűtlentől elkobozta, és 1326-ban Apátival együtt a **Turul nembeli Nagymihályi Gergely**nek adta, akit 1327-ben megerősített birtokában. Nagymihályi Gergely a rozsnyói csatában saját önfeláldozásával védte meg a királyt. Ezért a tettéért kapta később Mihályfalvát (ezt a települést róla nevezték el: Érmihályfalva korábban Nagymihályfalva volt) és Értarcsát az Apáti birtokkal együtt.

A Turul nemzetség ősi birtoka a Berettyó felső folyásánál

Berettyószéplak központtal együtt volt. Mivel Mihályfalván, Szalacson keresztül haladt az erdélyi sókereskedelem útja, így Mihályfalvának nagy jelentőségű vámja, piaca volt, és hamarosan a többi település felé emelkedett. Ez a kiváltság azonban nem bizonyult hosszú életűnek: a Turul nemzetség hamarosan lemondott érmelléki birtokairól (**Bessenyei**, 6).

Értarcsára a **Gutkeled nemzetség** is igény⁺formált, mint Iwanka fiainak szerzett, de idegenek által elfoglalt birtokára, s még ebben az évben osztottak felette (**Györffy**, 674). **Bessenyei** a **Hontpázmány nemzetséget** is megjelöli ez évben, mint az Érmellék birtokosát.

Jakó (362) szerint a **Gutkeledek** 1327-ben nemcsak igényt tartottak rá, hanem magukénak is mondták Értarcsát. 1338-ban a **Mihályiak** a **Csanád nembeli Csanád** esztergomi érsekkel birtokolták közösen. A kezükön maradt részt és Pusztapaátit 1351-ben hozományként **Olaszi Marótnak** adták (ma Érolaszi/Olosig falu neve őrzi ennek a birtokosnak a nevét. **B.I.**), a század elején pedig a **nagyvárad** **káptalan** is igényt emelt rá.

Később a **Borsi**, 1405-től a **Félegyházi**, majd a **Szepesi [Lepesi?]** család között darabolódott fel. Lakossága keveretlenül magyar volt még a XVI. század végén is.

1403-ban Szatmár megyéhez számítják (**Csánki**, 625).

1503-ban a magtalanul kihalt **Zarándi Erdőhegyi László** itteni részét **Telegdi István** királyi kincstárnok kapta.

1552-ben 33 telekből állott. Földesurai: **Ártándy Demeter**, a **váradi káptalan** és a **Félegyházi család** fiai: **Ferenc**, **Mihály**, **Bálint**, **Urbán** (**Mezősi**, 259).

A tatárjárás után nagyobb veszély a vidéket majd csak a török betörésének idején fenyegette, bár az nem volt akkora méretű, mint amilyen a Váradtól délre elterülő vidékekre hárult. Erős védelemül szolgált a székelyhídi vár (Sacuieni) egészen 1664-ig. Ekkor Lipót császár a nyugati politikai viszonyok miatt mindenáron békét akart kötni a törökkel. Megkötötték a vasvári békét, melynek értelmében a székelyhídi várat földig le kellett rombolni, ez volt a török kikötése. Ebben az időben pusztult el az adonyi vár is, mint a székelyhídi vár egyik tartozéka. A vidék védtelenül maradt a török betörésekkel szemben. 1697-ben végképp kitakarodtak a törökök. Mindössze harminc évig garázdálkodhattak ezen a vidéken. Ezt igazolja az is, hogy megmaradt az ősi eredetű lakosság (**Bessenyei**, 6).

Birtokosai továbbá a következők voltak: 1610-ben **Sennyey Miklós** elnyerte Báthori Gábortól Értarcsa és Ottomány községek adójövedelmét. (A család ekkori birtokai: Éradony, Csatár/Cetariu, Felapáti, Gálospetri, Mihályfalva, Álmosd/Almusd.) Majd **Sennyey**

Borbála, a család egyik lányörököse, **Károlyi Mihály** felesége lett, így Értarcsa, mint hozomány, a **Károlyi családra** szállott.

Tizedjövendelmét Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 1614-ben **Károlyi Mihálynak** adományozta (**Bessenyei**, 5-6).

Károlyi Mihály fiai, **Ádám** és **László** az 1648.XII.1-én kelt osztály alkalmával már a következő Bihar megyei birtokokon osztoznak: Értarcsa, Felapáti, Mihályfalva, Gálospetri. **Károlyi László** 1688-ban kelt végrendelete alapján a később elpusztult adonyi kastélyához a következő jöszágok tartoznak: Adonyban részek, Értarcsa fele, Gálospetriben birtokrészek, Felapátiban egy puszt (Bessenyei, 5-6).

Mezősi (259) szerint Értarcsa a török kiűzése után ismét megtelepült. 1715-ben 19 taksás, szabados és 2 zsellér, 1720-ban 1 nemes és 34 jobbágy lakosa volt. Valamennyien magyarok. 1773-ban is magyarnyelvű községnek írják.

A XIX. század első felében a **káptalanon** kívül a **Bujanovics (Bujonovics?)** családnak is volt itt birtoka (**Borovszky**, 75). A káptalant az I. világháború utáni földreform alkalmával számolták föl. 1927-ben a Bujanovics család még itt birtokol (**Bessenyei**, 6). Ezt követően a község határa teljesen elaprózva a lakosság tulajdonába került.

1834.X.15-én reggel 7-8 óra között nagyobb méretű földrengés volt, mely a vidéken jelentős károkat okozott. Ekkor omlott össze az értarcsai dombon álló református templom.

Az I. világháborúban 28 férfi (18 református, 10 görög katolikus), a II. világháborúban 18 férfi (10 református, 8 görög katolikus) halt hősi halált.

A faluba betelepült első eredeti román család - a Chiroda család - a két világháború között költözött Értarcsára földvásárlás útján. A Nagy utca végébe települtek le. Az értarcsai román lakosok jelentős része korábban görög katolikus magyar volt (**Deák O.** közlése).

1948-50-ben megtörtént a földek államosítása.

1960-ban megalakult a Kollektív Gazdaság, és a községhatárokat módosították: határrészek kerültek Mihályfalva és Keserű tulajdonába, Adony határából egy részt Értarcsához csatoltak (**Bessenyei**).

1991-ben feloszlott a Kollektív Gazdaság. A földek egy része az Állami Gazdaságé maradt, a többi rész magántulajdonba került. A volt tulajdonosok, ill. azok leszármazottai visszaigényelték földeiket. A határt ekkor ismét módosították: Éradonynak az Értarcsához tartozó határrésze visszakerült az adonyi határba.

Mivel Értarcsa közigazgatásilag hol Szatmár, hol Zilah megyéhez tartozott, a szájhagyomány betyárfészeknek nevezte. Valójában három vármegye találkozási pontján fekszik (**Bessenyei**, 5).

B. ÉRTARCSA JELENE

Értarcsa/Tarcea község a romániai Bihar/Bihor megye érmihályfalvi járásában, Érmihályfalvától/Valea lui Mihai déli irányban kb. 7 km-re fekszik, a Nagyvárad/Oradea felé vezető 19-es országút mentén (ld. 1-2-es számú térképek). Területe kb. 720 ha.

Az Érmihályfalvát Nagyváraddal összekötő vasútvonal nem érinti (ettől Értarcsa kb. 8 km-re fekszik keleti irányban). Autóbusz közlekedik Értarcsán Érmihályfalva-Nagyvárad, valamint Margitta/Marghita felől. Területe

A környező falvak a következők: északnyugaton Érmihályfalva, északkeleten Gálospetri/Galospetreu, keleten Szalacs/Sălacea, délkeleten Ottomány/Otomani, délen Éradony/Adoni, délnyugaton Érkeserű/Cheşereu, nyugaton Érselind/Silindru, északnyugaton Érsemjén/Şimian - ld. a 2-es számú térképet.

Értarcsa lakossága az 1992-es népszámlálás adatai szerint

470 (47,91%)	férfi,
510 (52,09%)	nő,
összesen 980 fő	(Népszámlálási nyilvántartás, Értarcsai Polgármesteri Hivatal, 1992).

Nemzetiségi szempontból a lakosság megoszlása a következő:

magyar	607 (61,91%);
román	298 (30,37%);
cigány	76 (7,79%).

Felekezet szerinti megoszlás:

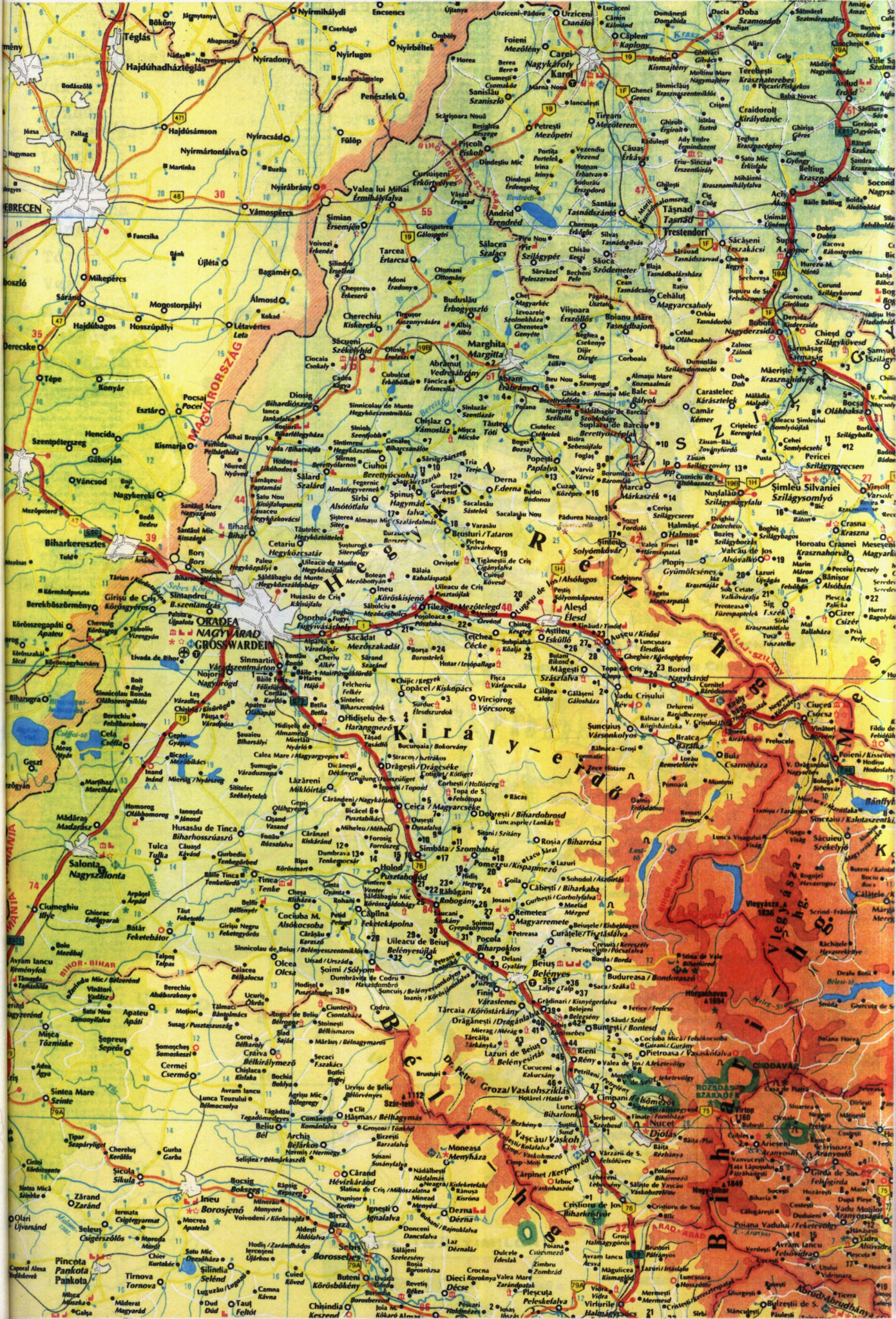
református	509 (51,88%);
ortodox	196 (19,97%);
görög katolikus	150 (15,29%);
római katolikus	69 (7,03%);
baptista	55 (5,60%);
unitárius	1 (0,1%);
más felekezetű	1 (0,1%)

(Értarcsai Református Lelkészi Hivatal Nyilvántartása, 1992).

A lakosság állattenyésztésből (szarvasmarha, sertés, szárnyas tenyésztéséből), földművelésből (kukorica, búza, cukorrépa, burgonya) és bortermelésből él.

1968-ig a falu déli és délkeleti része mocsaras volt, ekkor lecsapolták egy múlt században készült terv szerint, és a Kanálisba (helyi szóhasználat), az Ér csatornába vezették le a vizet. A lecsapolás előtt nádvágással, illetve -feldolgozással is foglalkozott a lakosság, ez komoly jövedelmi forrás is volt. A vágott nádat építkezőknek (többnyire a környékbeli sváboknak) adták el, stugattér-nak (helyi szóhasználat a stukatornádra),

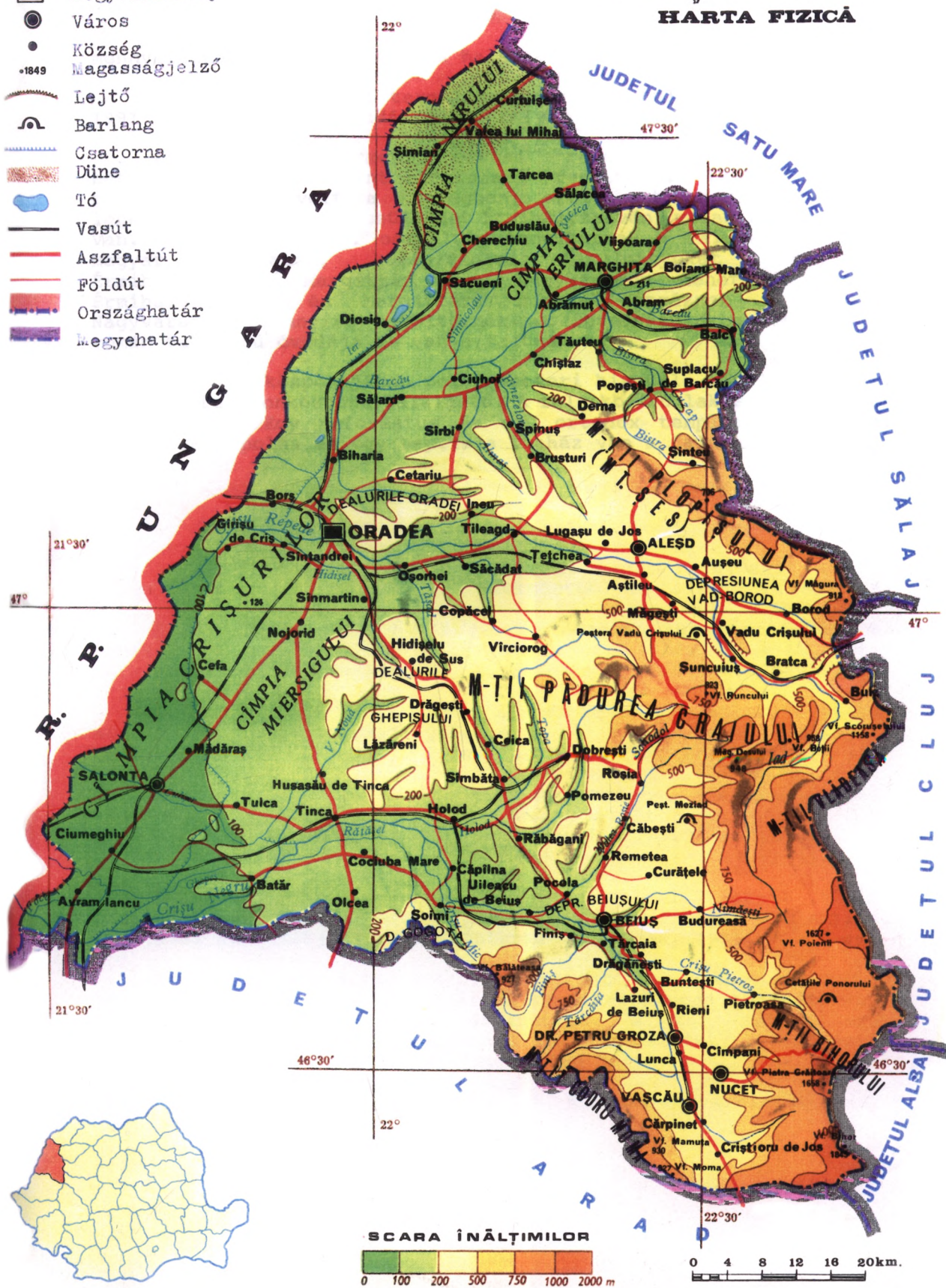

1-es számú térkép

JUDETUL BIHOR

HARTA FIZICĂ

- Megyeszékhely
- Város
- Község
- Magasságjelző
- Lejtő
- Barlang
- Csatorna
- Dűne
- Tó
- Vasút
- Aszfaltút
- Földút
- Országhatár
- Megyehatár

2-es számú térkép

mennyezetnek. Jelentős volt a halászat is.

1962-ben a földek termelőszövetkezeti tulajdonba kerültek, 1991 óta pedig magángazdálkodást folytat a lakosság.

Értarcsának körzeti orvosi rendelője van tízágyas betegszobával, valamint fogászati rendelője. 1963-65 között szőlőotthon is volt a községben, azóta ezt megszüntették. A legközelebbi kórház és szülészeti Érmihályfalván, valamint Margittán van. A gyerekek VIII. osztályig tanulhatnak a faluban román és magyar tagozaton, középiskolai tanulmányokat már csak Érmihályfalván, Margittán vagy Nagyváradon lehet folytatni. Érmihályfalvára és Margittára busszal ingáznak a diákok, Nagyváradon többnyire beköltöznek az internátusokba. Magyar és román tagozatú óvódája is van a falunak.

Értarcsa központjában polgármesteri hivatal, művelődési ház, posta és telefonközpont található. A falu kb. 90 lakásába vezettek be telefont. Egy református és egy ortodox templom, egy római katolikus kápolna és egy baptista imaház van a faluban.

II. A KÖZSÉG NEVÉNEK EREDETE

Értarcsa összetett szó, az *Ér*- előtagból és a *-tarcsa* utótagból tevődik össze.

A. Az *Ér*- előtag jelzői összetételre utal és az *Ér csatorna* nevéből származik. Az *Ér* Pocsajnál a Berettyóba ömlő vízfolyás.

E víznév első előfordulása 1150 körüli (XIII-XIV. század): *Umusouer (Pais, MAn, 130)*. Az elsődleges *Om(o)só-ér* névváltozat elülső néveleme a magyar *omlik* igével összefüggő *omos* ige folyamatos cselekvést kifejező melléknévi igeneve. A később "önállósult második névelem a magyar *ér* 'lusta folyású, iszapos medrű folyóvíz' jelentésű főnévvel azonos" (**Kiss L.**, 204).

A **TESz I.**(779) szerint az *ér* szó ősi finnugor örökség; megtalálható a rokon nyelvekben is, azzal a különbséggel, hogy jelentése sokkal általánosabb volt, mint ma: 'csík, vékony vonal'. A mai *vérér* jelentése absztrakcióval alakult ki a latin *vena* 'vérér', 'bányaér'; 'szellemi tehetség, erő' hatására.

Az *Ér* szó megtalálható a szomszédos *Érkeserű* nevében, mely történetileg *Ér*- + *-kes*- + *-erű* 'kis erű', 'kis ér' jelentésű helynév volt, (**Somogyi Lajos** érkeserői tanító közlése), s mint ilyen az *Ér*- előtag nyelvészeti szempontból tautológiának minősül.

A *Érmellék* a Berettyó és az *Ér* közötti táj Romániában. Az *Ernek* hívott vízfolyás melletti vidékre utal e név (**Kiss L.**, 206). Ma a Margittai járáshoz tartozik, a Körösök vidékén (**Suciu**, 180).

B. A *Tarcsa* helynév pusztá személynévből keletkezett magyar névadással: *tar* 'tarka' jelentésű tő + *-sa/-csa* kicsinyítő képzőbokor (**Kiss L.**, 430). Jelentése tehát 'tarkácska'.

A kolozsmonostori levéltárban egy 1338-ból származó oklevél "*Tarcha iuxta fluv. Eer*" körülírással jelöli a helységet. **Jakó Zsigmond** szerint szintén a 'tarka' jelentésű *Tarcha* szóból alakult ki *Tarcsa*.

Knieszsa István a **Kiss Lajos** etimologizálásától eltérő magyarázattal szolgál. Ő a 'kopasz' jelentésű *tar* szó diminutívás alakjával azonosítja *Tarcsát* (**Knieszsa, MagyRom.**, 191).

Kubinyi (M.Ny.XLIX./3-4/416) szerint is 'kopaszocska' a jelentése, a szóösszetétel pedig a következőképpen bontható fel: *tar* 'kopasz' + *-csa/-cse* diminutíva. A *tar* szónak ezen összetételben négy jelentése is van **Kubinyi** szerint: 1. 'kopasz', 2. 'puszta', 3. 'kietlen', 4. 'kegyetlen hely'.

Patrut, Ioan román nyelvész elveti **Knieszsa** magyarázatát azzal,

hogy a *tar* szó nem is honos a magyarban, és román személynévből származtatja a *Tarcsa* helységnevet (**Pátrut**, 124).

A **DRH II.** (389) alapján egy 1520-as dokumentumra hivatkozik, melyet viszont közelebből nem nevez meg, s amelyben szó van egy *Tarcea* nevű gazdáról ("jupân Tarcea"). A **DOR** (383) alapján összeveti a román *Tarcea* helységnevet, mely **Kiss Lajos** szerint a magyar *Tarcsából* való (**Kiss L.**, 430), a magyar *tarka*, ill. a testrészt megnevező *tarkó* szavakkal. A *tarkó* szóval való rokonságot eleve elveti, mondván, hogy az -ó-ra végződő magyar szavak a románba -ău [-au]/-eu [eu] végződéssel kerültek be, pl. *hordó* > *hîrdău*, *halastó* > *heleşteu*. A *tarkával* történő etimologizálásról azt állítja, hogy a *Tarca* [tarka] alak a *tar-* tőre vezethető vissza, melyhez a -c- [-k-] suffixum járul, akárcsak a *Borca/Borcu/Borc* [borka, borku, bork] helységnevek esetén, amelyek a *Bor(u)-* tőből származnak. A *Tar-* tőből származtatja a *Tarcea*-t is, a -č- suffixumnak a tőhöz való kapcsolásával (ezt párhuzamba állítja a *Bor-* tő *Borcea* származékával).

Sem a *Borcea* helységnév, sem a *Borcea* személynév nem ismeretes Romániában, ill. a román nyelvben. **Pátrut** véleménye téves, mivel ez a magyar településnév már évszázadokkal a román lakosság Értarcsára való betelepülése előtt keletkezett. **Pesty** (242a) szerint "Más elnevezése a' községneknevölt ember emlékezete ólta, - - Mindíg ér tartsanevevölt". Ezt történelmi forrás is igazolja (ld. fent: **Értarcsa története, B.I.**).

A *Tarcea* román helységnévre való hivatkozás az említett 1520-as dokumentum alapján nem értékelhető, mivel ezt a dokumentumot **Pátrut** nem jelöli meg. Az Erdély Hnt.-ben találhatóak ugyan *Bercu/Szárazberek*, *Bercu Nou/Újberki Szatmár megyei*, valamint *Bercea/Bércse Szilágy megyei* helységnevek, melyek viszont magyar eredetűek, és a *Borcea* névvel nem azonosíthatók, de nem is rokoníthatók.

A *Tarcsa* helységnév alakulása időrendi sorban a következő (az összeállítás **Kiss Lajostól** való az 1808-as adat kivételével, amely **Suciutól** származik):

- 1163: villa Thorsa (**Győrffy**, 673);
- 1214: villa Torsa (**DocRom C**, a.I.63, b.II.188);
- 1327: Tharcha (**Jakó**, 362);
- 1349: Tharcia (**Csánki I.**, 625);
- 1570: Tarczia (**Kiss I.**, 405);
- 1692: Tarcza, Dartcsfa (**Mezősi**, 49, 57);
- 1808: Ér-Tartsa (**Lexloc**, 64);
- 1851: Ér-Tarcsa (**Fényes**).

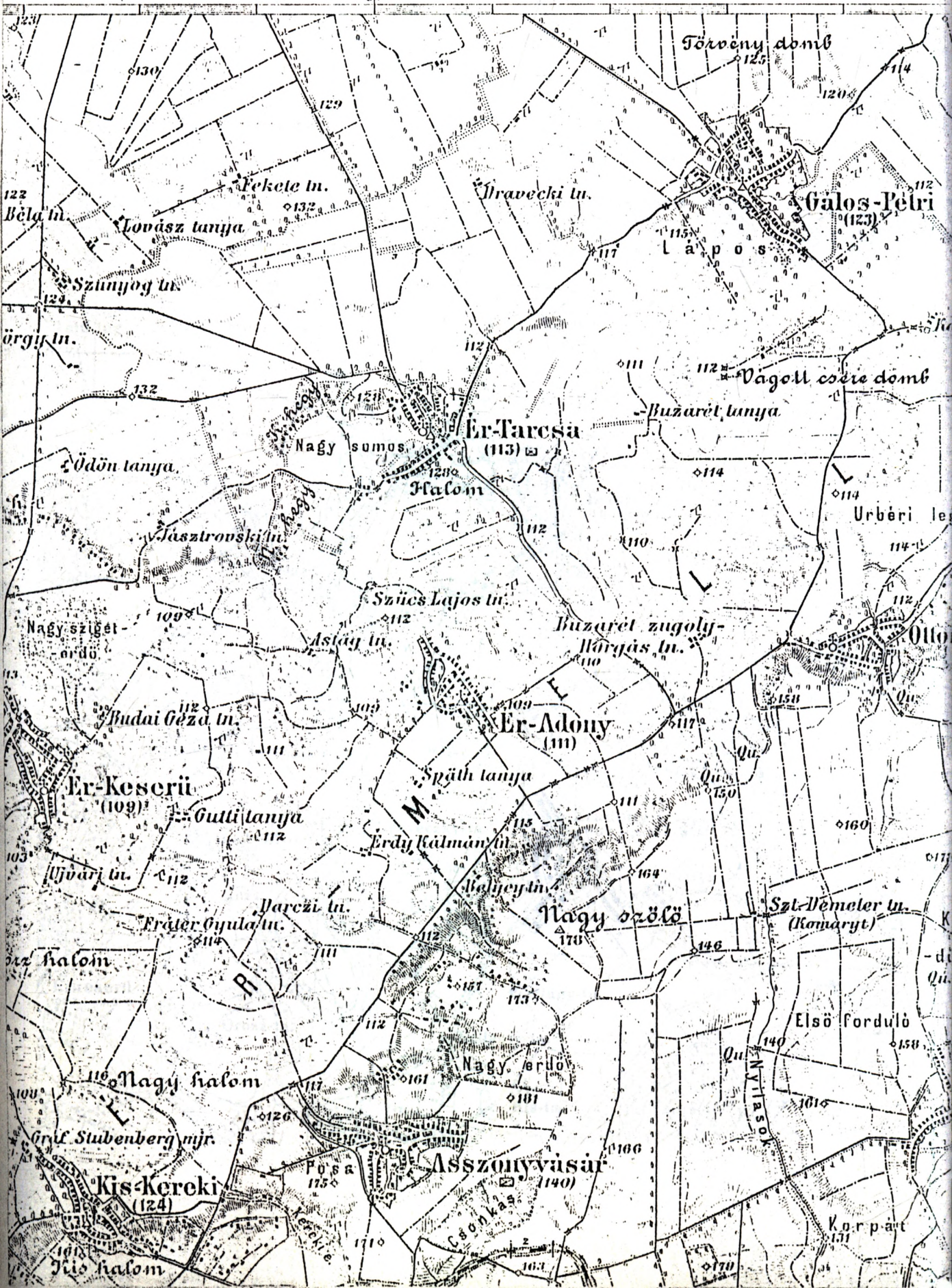
A megkülönböztető szerepű *Ér-* előtag az azonos nevű folyóra utal, ezt a melléknevet a múlt század elején kaphatta (első adat 1808-ból). Ekkor vált ugyanis közigazgatási szempontból szükségessé, hogy e helység nevét megkülönböztessék a magyar nyelvterületen található többi *Tarcsa* nevű helységtől (**Kiss L.**,

430). A jelenlegi anyaország területén nyolc *Tarcsa* ismeretes: *Erdő-*, *Kis-*, *Kerepes-*, *Körös-*, *Moson-*, *Nagytarcsa*, továbbá *Tar* és *Tarcsafürdő*, Romániában a tárgyalt *Értarcsa* mellett létezik Hargita megyében egy *Tarcsafalva/Tărcești* is (**Erdély Hnt.**). A törökdúlás idején Bihar megye déli részén elpusztult *Köte-* és *Sziltarcsa* (**Bessenyei**, 6).

Végül ismertetek egy köröstarcsai szájhagyományt, mely a *Tarcsa* nevet a 'tartani' igével magyarázza: Köröstarcsa lakói uradalmi cselédek voltak, akiket lustaságuk miatt az uraság elbocsátott, és kitelepített a Körös partjára, mondván, hogy a "Körös tartsa el őket!" (**Nagy István** értarcsai lelkipásztor elbeszélése). E szájhagyomány Értarcsán is ismeretes.

3-as számú térkép

Nagy-somos

Ertarcsa (Tarcea)
(113)

Snücs Lajos tanya

Asztaghely

Eradony (Adoni)
(111)

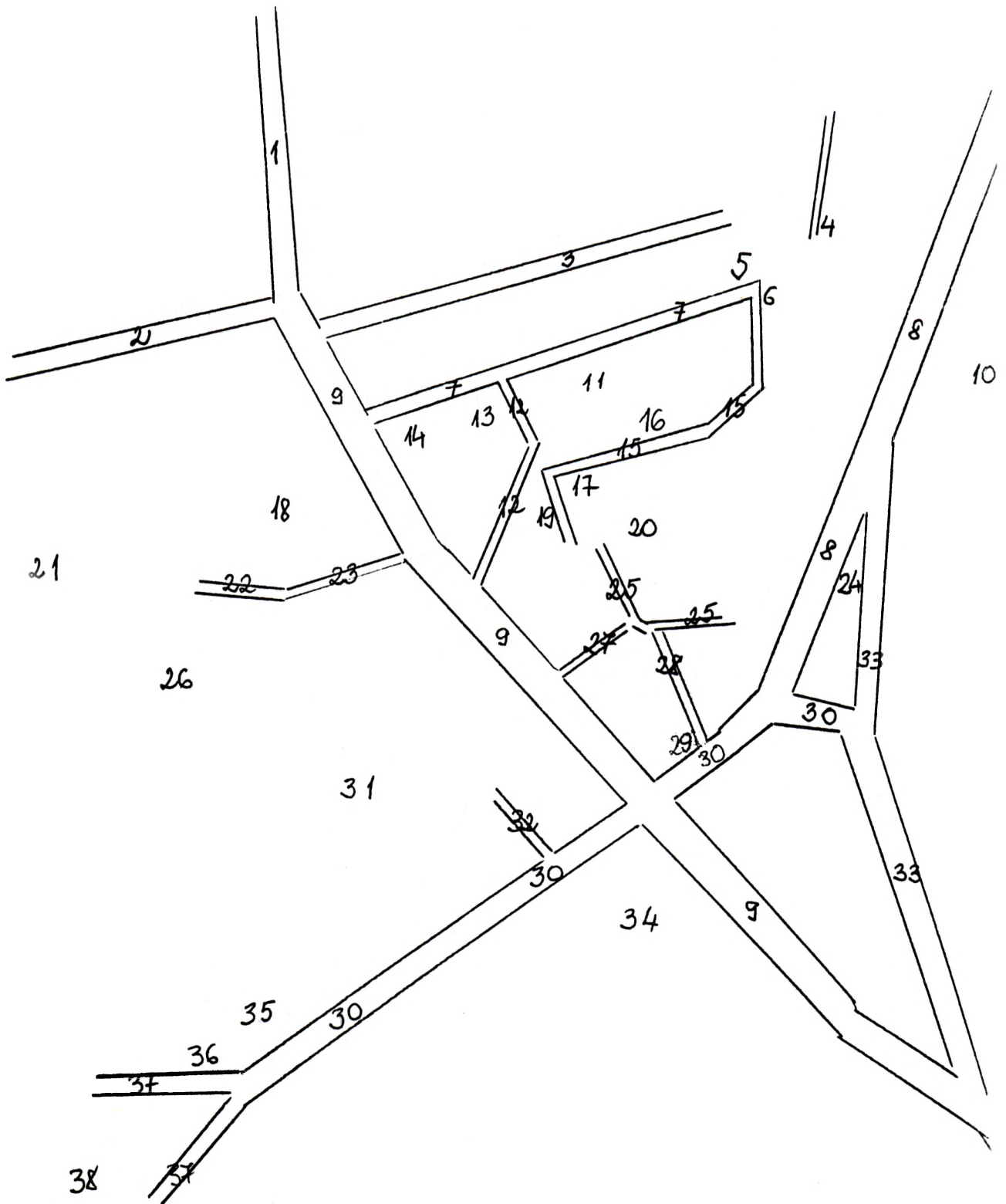
5-ös számú térkép

III. A BELTERÜLET NEVEI

- 1-2-3 Újsor
- 4 Cigánysor
- 5 Kistag
- 6 Domb
- 7 Malom utca
- 8 Petri utca
- 9 Kis utca
- 10 Legelő
- 11 Régi református temető
- 12 Rebenyák sikátor
- 13 Zsidó temető
- 14 Epreskert
- 15 Domb utca
- 16 Régi ortodox temető
- 17 Református temető
- 18 Tolvajkert
- 19 Hívósor
- 20 Új ortodox temető
- 21 Dorongos
- 22 Ridnaldósr
- 23 Sikátor (1.)
- 24 Vágóhíd
- 25 Pincesor (2.)
- 26 Rózsás tó
- 27 Rektor
- 28 Pincesor (1.)
- 29 Park
- 30 Nagy utca
- 31 Nagycsohos
- 32 Sikátor (2.)
- 33 Régi országút
- 34 Halom
- 35 Kiscsohos
- 36 Derzsófi kert
- 37 Hatház
- 38 Horgas tó

ÉRTARCSA

6-os számú térkép

A falu bel- és külterületének neveiről **Ethey János** értarcsai jegyző készített részletes összeírást, mely a **Pesty**-féle országos jegyzékekbe bekerült. **Ethey** jegyző sírja az értarcsai református temetőben található, sajnos sírkövét műemlékhez méltatlan módon lefektették (ajánlom e sorokat a falu előljáróságának és református lelkészének figyelmébe. **B.I.**). Ezen összeírást használtam fel a történeti gyűjtéshez.

Cigánysor *Cigánsor*, -ra (Tel, u, 4) - a **Kistag** alatt, a falu északkeleti részén levő cigánykunyhók sora, nincs kialakított utca.

Derzsófi kert *Derzsófiker*, -be (Fr, 36) - a falu délnyugati sarkában a hajdani kertre házak épültek. A kert feltehetőleg valamikori tulajdonosáról kapta nevét.

Domb, -ra (D, 6) - a falu északkeleti részében levő emelkedés, melyre felmegy a róla elnevezett **Domb utca**.

Domb utca, -'ra (U, 15) - a falu északkeleti részén van, a **Dombra** halad fel, melyről a nevét kapta.

Dorongos *Dorongs*, -ra (D, r, 21) - feltehetőleg azonos az **Ürgehegygyel**. Legelő volt, de régebb a **Rinaldósor**t is róla nevezték, annak volt a másik neve. 1864: "...a'**dorongos** nevű domb. a' néveredetéről semmit nem tudunk. emelkedett domb, fűvet termő hely, jelenben a' legelőnek -- mi ennek ajjába szinte kereken a' hegyek kör alakjának alatti síkon fekszik, 's más felől a' falu a' határa -- kiegészztítő része. -- a' vólt úrbéres osztály legelő birtoka"; "**dorongos hegy**. Mít az előttevaló **Síralom hegytől**, egy vízmosás szűlte út választ el, s' másként **ürge hegy**, mivel 1824 körül midőn kiosztatott ezen emelkedett folytatólagos lánczmódjárahúzódo homokos természetű agyagos föld, ezen dombban igen sok ürgék tanyáztak. eza' legujjabb szőlő ültetvény a' 3 közt szinte szőlővel beültetett bortermő hely jelenben leggyengébb bort szolgáltat a' 3közt" (**Pesty**, 243a). A szájhagyomány szerint régebb itt csépeltek dorongokkal (cséphadarókkal) a búzát, innen a neve. Az új ref. templom építéskor 1835-ben itt vetették a téglát, itt volt a tégláégető kemence (**Deák A.**).

Epreskert *Epresker*, -be (Fr, 14) - házhely a **Kis utca** és a **Malom utca** találkozásánál. Az 1800-as években adhatták e nevet, ekkoriban epreskert volt. Az iskolások gyümölcsfákat neveltek itt. 1940-ben már nem volt meg a gyümölcsös. Nemrégiben kiadták házhelynek, de még nem építkeztek rá.

Halom, -ra (D, 34) - a **Nagy utca** végében levő kúp alakú domb, műemlékvédelmi terület. A déli alsó részét felszántották, szőlőt telepítettek rá kb. 1960-70-ben. Az 1970-es évek végén a nagyváradi Körös Múzeum megtiltotta a **Halom** mezőgazdasági művelését. Keletkezését ld. **Értarcsa története** című fejezetben. Az Érmelléken

több hasonló halom ~~több~~ is található. Ma is épület nyomai látszanak rajta. Többféle szájhagyomány fűződik hozzá: **a.** a törökök a sisakjukkal hordták össze; **b.** egy tiszt van benne eltemetve (**Szilágyi S.**); **c.** valamikor csárda volt a tetején; **e.** kápolna volt rajta, melyet évente egyszer nyitottak ki. Egy ilyen alkalommal benne rekedt egy bika, s a következő évben találták meg a csontjait. Ekkor jelentkeztek a bogyoszlaiak, hogy nekik akkoriban tűnt el egy bikájuk (**Deák I.**).

Hatház Hatház, -ra (U, 37) - a falu délnyugati részén a **Nagy utcából** villaszerűen kettéágazó két utcásor. Amennyiben összefüggésbe lehet hozni a **Györffy** leírásával (673-4), miszerint "II. Géza hat ház jobbágyot adott a szentjobbi apátságnak", akkor valószínű, ennek emlékét őrzi ez az utca.

Hívősor -ra (U, 19) - a falu közepén, egy emelkedőn levő utcásor, kb. 1920 óta van itt a baptista imaház, onnan kapta a nevét.

Horgos/Horgas tó, -hoz/-ho (r, 38) - az **Ér** folytatása volt az 1964-es lecsapolásig, a **Hatház** végénél található rét, mely valamikor kenderáztató volt. Nagy esőzésekor meggyúl benne a víz. Feltehetőleg a libalegelőről kapta a nevét (**Deák A.**).

Kiscsohos -ra (l, 35) - legelő a falu délnyugati részén, a **Nagycsohos** folytatása. Régebb víz választotta el egymástól őket, ma csak egy árok van közöttük. Az 1939-es és 1942-es katonai térképeken hibásan ***Somosnak** írták. 1864: "...jelenleg a' Káptalan kaszálója. síkság" (**Pesty**, 243b). A szájhagyomány szerint kutya csaholtak a mellette levő utcában, innen a neve. A **Sikátor (2.)**-n lehet megközelíteni, ezért a **Sikátor** végén lakó asszonyt **Csohos Ilonnak** csúfolják (**Deák A.**).

Kistag, -ba (D, 5) - a falu északnyugati részén, a **Cigánysor** feletti domboldal.

Kis utca Kisucca, -'ra (U, 9) - a falu észak-délnyugati irányban fekvő fő utcája, az **Érmihályfalva-Nagyvárad** közötti országút része.

Legelő Legelőü, -re (l, 10) - a falu nyugati szélén, a **Petri utca** jobboldalán van. Körülveszi a **Rét** (ld. **Külterület**).

*Ludastó vagy ***Rudastó** - nem él. Forrásos kerek tó volt az **Ér** folyásában, melyet lecsapoltak. Feltehetőleg azonos helyen feküdt a **Rózsás tóval** (ld. **Rózsás tó**). 1864: "és szinte álló víz. kissebb méjjesébe a' nagy csohos legelőnek. a' benne tanyázni szokott ludakról neveztetvén. a' legelőnek a' dombok oldalából fakadt 4 forrás kút adja díszit. -- 's ítatásra szolgál a' legeltetni szokott állatokk és a' kózségnek" (**Pesty**, 243a).

Malom utca Malomucca, -'ra (U, 7) - fél utcásor, mely a **Kis**

utcából nyílik észak-keleti irányba, és amelynek egyik felén házak, másik felén a **Régi ref. temető**, a **Zsidótemető** és az **Epreskert** fekszik.

Nagycsohos *Natycsohos*, -ra (1, 31) - legelő a **Kis utca** bal oldalán, a **Sikátoron** lehet megközelíteni (ld. **Kiscsohos**). 1864: "**Nagy csohos**. egyenes síkság, ígenszelíd fűvettermő legelője a' volt úrbéreseknak, ebbe esik. (nevének eredete nem tudatík)" (**Pesty**, 243a).

Nagy utca *Nagyucca*, -'ra (U, 30) - délnyugat-északkelet irányú, keresztezi a **Kis utcát**. A falu nagyság szerinti második utcája, noha fő utca sohasem volt, nevét onnan kapta, hogy hosszabb volt a fő utcának számító **Kis utcánál**. A végébe telepedtek meg a románok (**Deák A.**).

Park, *Pargba* vagy ***Piac** (Pa, 29) - a falu közepén, a kultúrotthon mögött van.

Petri utca *Petriucca*, -'ra (U, 8) - északkelet-délnyugat irányú utca a falu nyugati részén, a Gálospetribé haladó országút kezdeti szakasza. 1945 után osztották ki a két oldalát házhelynek.

*Piac, *Piaszra* ld. **Park** - a falu központjában, a kultúrotthon mögött volt, mely valamikor a vásárba menők pihenőhelyéül szolgált, innen a neve. Itt éjszakáztak szekereikkel a románok, akik a hegyekből jöttek az érmihályfalvi csütörtöki vásárra. Meszet, deszkát, seprút hoztak eladásra. Valójában piaci árúsítás itt nem folyt. Most park van a helyén.

Pincesor (1.) *Pinszesor*, -ra (U, 28) - a falu közepén, egy dombra vezető utcácska, melynek egyik felén földbe ásott borospincék vannak. A domb tetején volt a református és gr. kat. templom, melyek a földrengés alkalmával leomlottak.

Pincesor (2.) (U, 25) - a falu közepén, egy dombon levő, a **Pincesor (1.)**-et és a **Rektort** érintő, összekötő sor, mely észak-kelet irányban derékszögben meghajlik.

Rebenyák sikátor, -ba (U, 12) - a **Kis utcát** és a **Hívő sort** egymással összekötő, szinte derékszögben megtörő kis utca. Nevét a kb. 1940 óta a sarkán lakó Rebenyák családról kapta.

Református temető (Te, 17) - a falu közepén, a **Hívő sor** és a **Domb utca** találkozásánál van.

Rektor, -ra (U, 27) - a **Kis utca** jobb oldaláról, a papilak és a lelkészi hivatal között nyíló kis utca, mely a **Pincesorral** találkozik a dombon. Valamikor a lelkészi hivatal volt a kántortanító, a "rektor" lakása, róla kapta az utca a nevét (**Deák O.**).

Régi református temető (Te, 11) - a falu északnyugati részén, a **Malom utca** jobb oldalán elterülő, kb. 1930 óta lezárt temető. Az utóbbi évtizedekben az új **Ref.temető**be temetkeznek.

Régi országút (U, 33) - a falu délkeleti részén valamikor a Nagyváradra vezető országút kezdeti szakasza volt. Ma összeköti a **Petri utcát** a **Kis utcával**.

Régi ortodox temető (Te, 16) - a **régi református temető**től délkeletre található, már nem temetkeznek bele.

Rinaldósor, -ra ld. **Dorongos** (U, 22) - a **Kis utcából** nyíló **Sikátor (1.)** folytatása a falu nyugati részén. Nevét kb. 1950 óta viseli, az ekkoriban a moziban vetített film hatására, ugyanis ebben az utcában gyakran jártak csavargók, részegek.

Rózsástó, -hoz (r, 26) - a falu nyugati részén, a **Rinaldósor** végétől balra, a **Dorongos** alatt levő rét, mely a lecsapolás előtt tó volt. Ha sok eső esik, ma is meggyűl benne a víz (**Deák A.**).

*Rudastó ld. ***Ludastó**.

Sikátor (1.), -ba (U, 23) - a falu nyugati felén a **Kis utcából** nyílik. Folytatása a **Rinaldósor**.

Sikátor (2.) (U, 32) - a falu nyugati felén, a **Nagy utcából** nyíló, a **Nagycsóhosra** vezető utca.

Tolvajkert **Tolvajker**, -be (sz, 18) - a **Rinaldósor** és a **Kis utca** közt levő beltelek. Tulajdonosáról kapta a nevét, a Tolvaj családnév ugyanis már évszázadok óta honos a faluban. Tolvaj nevű személy már a XVIII. században **Értarcsa urbáriumában** is szerepel.

Új ortodox temető (Te, 20) - a falu közepén a **Református temető** délnyugati részén van.

Újsor, -ra (U, 1-2-3) - a **Kis utca** hármas elágazása. Egyik ág (1) északra, **Érmihályfalvára**, a másik (2) nyugatra, a harmadik (3) keletre tart. E három utcasort az I.világháború után osztották ki házhelyeknek.

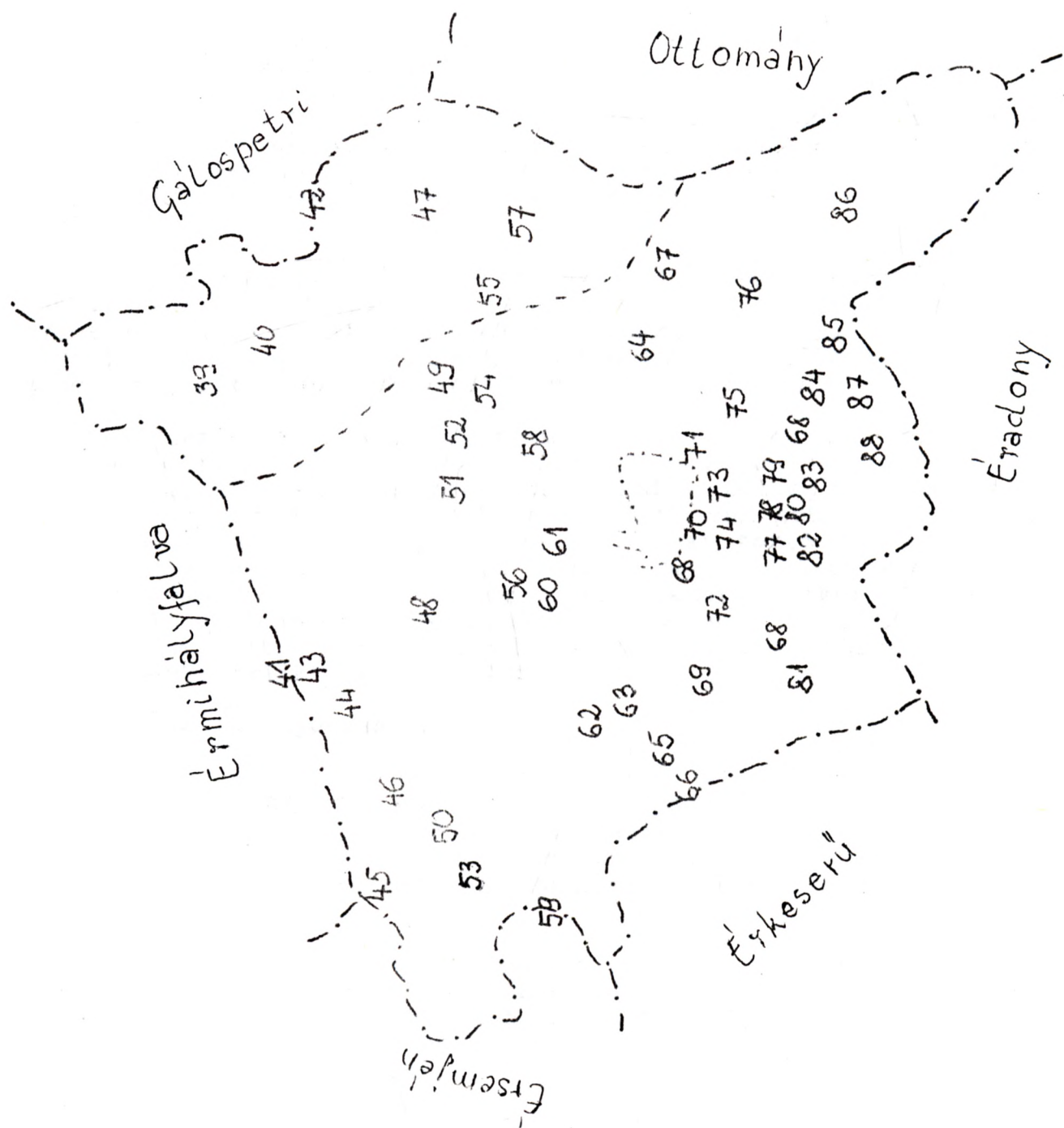
Vágóhíd, -ra (r, 10) - a falu keleti részén, a **Petri utca** jobb oldalán elterülő legelő. Valamikor vágóhíd állott itt, annak a nevét őrzi, még korábban egy tó volt itt, melyet lecsapoltak.

Zsidótemető (Te, 13) - a falu közepén, a **Rebenyák sikátor** bal oldalán van. Lezárt temető, mivel a II.világháború óta nem élnek zsidók a faluban.

IV. A KÜLTERÜLET HELYNEVEI

- 39 Selmeci tanya
- 40 Puszta
- 41 Mihályfalvi út
- 42 Libucos
- 43 Cserepes vagy Kényszerföld
- 44 Káptalan vagy Nagyvárad káptalan
- 45 Szúnyogtag
- 46 III.forduló vagy Semjéni úti forduló vagy *Akasztófa dűlő
- 47 Fucskó tanya
- 48 Máriás
- 49 Forrófű
- 50 Ürgehegy háta
- 51 Lőrinc tanya
- 52 Hívótemető
- 53 II.forduló vagy Selindi út-Kishegy háta vagy Hosszó dűlő
- 54 Forrás
- 55 Petri út
- 56 I.forduló vagy Nagyhegy háta vagy Csihatagi dűlő
- 57 Petri domb
- 58 Kistag vagy Kistagtető
- 59 Csiha-tag
- 60 Kishegy vagy Siralomhegy
- 61 Ürgehegy
- 62 Nagyhegy
- 63 Kotyec vagy Kotyec gödre
- 64 Pénzgödőralja
- 65 Kiskert
- 66 Dravecki-tag
- 67 Ördögárka
- 68 Ér vagy Kanális
- 69 Májertag
- 70 Halom
- 71 Rét
- 72 Sziget vagy Kenderföld
- 73 Méneskút
- 74 Halomalja vagy Komplex vagy *Kálvária
- 75 Lapos
- 76 Apáti
- 77 Megyfenék
- 78 Pótlék
- 79 Kilences
- 80 Vadkert
- 81 Rókalyuk
- 82 Csonka
- 83 Malomgát
- 84 Al
- 85 Nagyerdő
- 86 Antal tanya
- 87 Egyház kaszálója
- 88 Szőkedomb

7-es számú térkép

*Akasztófa dűlő *Akasztóúfa dűllőű*, -re (sz, 46), más néven: **III.forduló** vagy **Selindi út-Kishegy háta** - határrész északnyugaton, Érsemjén határában. 1864: "a **harmadik forduló** szántó föld, **akasztófa dűlő**nek neveztetik, a' rajta hajta vőlt akasztó fáról. mellytöbb dűlőkre van felosztva, mivel ezen dűlőbe már a' vőlt földesurnak bírtokais van kapcsolva. Van ezen dűlőn Semjéni ország úton egy itató kút" (**Pesty**, 243a).

Al, -ra (L, sz, 84) - határrész délen, Éradony szomszédságában. Hol szántónak, hol legelőnek használják. "Aljas helyen van" (**Deák I.**).

Antal tanya *Antaatanya*, -ra (sz, 86) - délkeleten, Ottomány és Éradony határában fekszik. A tanyaépületet, melynek tulajdonosa egyéni gazdálkodó volt, az 1960-as években bontották le. A szántóföld elnevezését a tanya volt tulajdonosának nevéől kapta (**Deák A.**).

Apáti, -ba (l, sz, 76) - Gálospetri melletti határrész (ld. **Tyúkszerapáti**). XII.század: II.Géza hat ház jobbágyot adott a szentjobbi apátságnak, földjük viselhette utóbb az **Apáti** nevet (**Györffy**, 673-4); 1770: "Apáti pusztán levő kaszállóján, melly 40 embert megtartott termő fűvel" (*Értarcsa urbárium*).

*Bodonkút dűlő (ld. **Forrófű**) - (r?) - ma nem él. 1864: "...több dűlőkre osztott szántó föld azérmihályfalvai' országúttól, a' Gálospetri felé nyúló országútig, mind a' földes urak bírtokába lévő egyenes szántó földnek használt tér, van ebbe egy forrásos posványos 'sombíkos hely, 's egy [...] a' **forró fű**. vad sásat termő alantabb eső rész, melly forrásaiból bő vizet szolgáltat. ebbevan egy jó forrású **bodonnal gárdgyázott ivókút**, honnét az egész dűlő vettenevét. -- ezen lapályból a' víz, -- mellyen hajdan vízi malom vőlt, jelenben pedig birkaföröszítésre használják -- **arérfolyamba ömlik**" (**Pesty**, 243b).

Csárda ld. **Lyukashalom**.

*Csegze (Fo?) - ma nem él. A helybeli lakosok számára ismerős a neve, de lokalizálni nem tudják. Az 1960-as lecsapolások előtt sem volt ismeretes. 1339: "fluvius **Chegze arondinosus**" (**Jakó**, 19. 48). 1864: "**Csegze**. nád termő lapos 'sombíkos hely" (**Pesty**, 243b). Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárban* a **csegez** szó 'ék alak'-ot jelent.

Cserepes, -re vagy **Kényszerföld** (sz, 43) - Tanya volt eredetileg Érmihályfalva határában, neve onnan származik, hogy a tanyaépületet a szokásos nádtető helyett cserép fedte (**Deák A.**). Ma a szántóföldet, melyet régebben a tanyáról neveztek el, inkább **Kényszerföld** néven emlegetik.

Csiha-tag, -ba (sz, 59) - határrész, neve volt tulajdonosáról

(**Deák A.**). Tény, hogy a szomszédos érsemjéni tanyán élt még az ötvenes évekbeli kitelepítéseket megelőzően is a Csiha birtokos család. Az értarcsai lakosok az ők nevükkel hozzák e határrész nevét összefüggésbe. **Németh László** *Iszony* című regényében a **csihatag** szó 'bozótos'-t jelent, ez viszont dunántúli tájszó, s mint ilyen, a Érmelléken nem ismeretes. **Deák A.** szerint e helyen nem volt bozótos.

Csiha-tagi dülő *Csihatagi düllőü*, -re ld. **I. Forduló** vagy **Nagyhegy háta**. A **Csiha-tag** folytatása, mintegy rányúlt arra.

Csonka *Csonka*, -'ra (sz, 82) - 1864: "...mellynevét onnan vette, hogy hajta itt erdő lévén, a' lecsonkúlt fákról, hitták így, 's maradt rajta e' név maig, mamár fáknak nyomasincs, hanem szíkes és keserű fűvet termő, részint kaszálónak, részint földnekhasználtatik, ezis, mint az előbbi sík föld, lapály [**Kilenczes**]" (**Pesty**, 242b).

Dráveczky tag *Dráveckitag*, -ba (sz, 66) - Az 1960-as évekig tanya állott itt, melyet feltehetőleg a volt tulajdonosról neveztek el. A **Dráveczky-féle kúria** még állt 1901-ben Gálospetriben (**Borovszky**, 75). Ma a tanya neve kiterjedt a határrész nevére.

Egyház kaszálója *Etyhászkaszállóúja*, -'ra (l, 87) - az egyház tulajdona volt, 1960-ban államosították. Noha az egyház 1991 után sem kapta vissza, nevét mindvégig megőrizte.

I.forduló ld. **Nagyhegy háta** vagy **Csihatagi dülő** (sz, 56). A falu polgármesteri hivatalában levő kataszteri térképen fordul elő ez az elnevezés, de a falubeliek mindhárom nevet egyaránt használják.

Ér, -re vagy **Kanális** (Cs, 68) - az 1960-as években lecsapolták, ma csak egy **Kanálisnak** nevezett vízfolyás maradt belőle a község délnyugati és déli határán. 1339: "**fluvius Erwyze**" (**Jakó**, 19); "**Eer fluvius**" (**Jakó**, 48); 1770: "Kaszállóinknak némely része az **Ér-Vizementibe** lévén azokban némelly esztendőkre kárt teszen az árvíz, kivált mikor kaszállás előtt el borítván megfekszik rajta, de a' ritkán esik meg, fő képpen pedig azon okból járja határunkat az árvíz, hogy a Székelyhidi malom gáttya a víznek szabad folyását akadályozván feltolja (**Értarcsa urbáriuma**); 1864: "...a' Községtől dél keletnek menő margitai út vonal mellett jobb kéz felől esik az **ér folyam**, van rajta egy 16-18 öl hosszú fahíd a' határ felől, közelebb a' faluhoz ismét egy kőhíd; -- az **érfolyam** a' lakosságnak nádlásul használtatik" (**Pesty**, 242a).

*Farkashalom (D?) - ma nem él. Talán azonos a mostani **Szőkedombbal** (ld. lent). 1338: "**Farkashalom monticulus**" (**Jakó**, 48).

Forrás (F, 54) - a **Forrófűn** (ld. lent), a **Kistag**, a **Lőrinc tanya** és a **Fucskó tanya** között több forrás ered. Ezeknek a gyűjtőneve. 1338: "**Furrowpatakfew rivulus**" (**Jakó**, 48).

Forrófű *Forróúfű*, -re (L, sz, 49) - egy völgyben található a falutól északra, melyben több forrás ered (ld. ***Bodonkút dűlő**).

Fucskó tanya *Fucskóútanya*, -'ra (sz, 47) - neve volt tulajdonosáról (**Deák A.**). A tanyát lebontották, de a név kiterjedt a szántóföld nevére.

Halom (D, 70) - 1956 óta a beltelekhez tartozik (ld. **Beltelek**).

Halomalja *Halomajja*, *Halom alá*, más néven **Komplex** (sz, 74) - határrész közvetlenül a község déli részén. 1864: "...emelkedettebb a' fentebb nevezett **Kálvária** alattí térség jelenben igenjó kaszálóúl használtatik, szelíd füvetterem" (**Pesty**, 242b).

III.forduló ld. **Semjéni úti forduló** vagy **Akasztófa dűlő**.

Hegyhát forduló *Hetyhátfordulóú* vagy **I. forduló** (sz, 56) - 1864: "...a' ragát hegykeserű felőli részen 4 dűlőre osztott szántó föld, mellyaz értartsai szántó földnek' leg gyengébb termést szolgáltatato földje. **első forduló**" (**Pesty**, 243a).

Hívőtemető *Hívőütemető* (Te, 52) - a falutól északnyugatra, a **Forrófű** és a **Kistag** között.

Hosszú dűlő *Hosszúdüllőü*, -re ld. **II.forduló** vagy **Selindi út-Kishegy háta** (L, sz, 53) - 1864: "...a' második forduló szántó földje az értartsai vólt úrbéres osztálynak. egész az érsemjéni útig hosszan elnyúló 3. dűlőre osztott szántó föld egyenes. síkság" (**Pesty**, 243a).

Kanális, *Kanálizsba* ld. **Ér** - 1969 óta a lecsapolt **Ér** helyén félig természetes, félig mesterséges vízfolyás.

*Kálvária ld. **Halomalja** - ma nem él. 1864: "a' községbe egyéb nevezetes nincs, mint az, h[ogy] a' most M[él]t[ósá]g[Bujanovics] urakbirtokábavan egymagas domb tetején egy épölet, mellynek hajdan olly**kálvária**vólt helyén, hol a' búcsújárók imádkozni jártak" (**Pesty**, 242a).

Káptalan vagy **Nagyváradí káptalan** (sz, 44) - északon, a mihályfalvi határnál közvetlenül terül el.

Kenderföld ld. **Sziget**.

Kényszerföld *Kényszerföld*, -re vagy **Cserepes** (sz, 43) - északon, a mihályfalvi határnál van. Miután a **Cserepest** lebontották, a földet, melyen volt, kényszerrel osztották ki az I.világháború után az emberek között. Innen a neve (**Deák A.**) - (ld. **Káptalan**).

Keserű úti forduló *Keserűúti fordulóú*, -ba vagy **I.forduló** (sz,

56) - a falutól északkeletre, a **Nagyhegy** háta mögötti fordulóföld.

Kilences -re vagy ***Kilenceslyuk** (sz, 79) - a falu délnyugati részén van, valamikor nádlás vette körül (**Deák A.**). 1864: "**Kilenczes**. elnevezésének eredete bizonytalan. egészen kaszálónakhasználtatik" (**Pesty**, 242b). A valamikori kilenclyukú hídról kapta a nevét. A közelmúltban ráépült a Szatmár-Nagyvárad közötti országút, és a hidat betonhídra cserélték ki (**Deák A.**). A hidakhoz ld. **Ér** (**Pesty**).

*Kilenceslyuk a **Kilences** régi neve.

Kishegy vagy **Siralomhegy** (D, 60) - szőlődomb a falutól északnyugatra, a **Nagyhegy** és az **Ürgehegy** között.

Kishegyháta **Kishetyháta**, -'hoz/-'ho ld. **II. forduló** vagy **Selindi út-Kishegy háta**.

Kiskert **Kisker**, -be (L, r, 65) - a nyugati határban, a **Nagyhegy** Érkeserű felőli sarkánál. 1864: "a' **ragát hegyszegletén** arértartsai, éradonyí és ér keserűi határ közt. 3 szegletű kiskaszáló síkság" (**Pesty**, 242b).

Kistag, -ba vagy **Kistagtető** (D, l, sz, 58) - a falu északkeleti felén, a **Cigásnyors** van alatta.

Kistagtető, -tetejére ld. **Kistag**.

Komplex Komplexsz, -be a **Halomalja** (74) újabb neve - 1980-tól állattenyésztési központ (komplex rom.'központ, együttes'), innen a neve.

Kotyec/Kotyesz, -be vagy **Kotyec gödre** (gy, 63) a falutól északnyugatra, a **Nagyhegy** kezdeténél, a **Kiskert** sarkánál van. Jelenleg gyümölcsös, azelőtt dögtemető volt itt. Még korábban, a szájhagyomány szerint, disznóakol lehetett itt. Az utóbbi 30 évben a Kollektív Gazdaságé volt, most a községé (**Deák A.**). A szó jelentése: cotet [kotéts] 'tyúkketrec, szárnyasokank való ól' (**B.I.**).

Kotyec/Kotyesz gödre, -'be ld. **Kotyec**. 1864: "egy hajdaní Kotyesz nevezetű magassabbhellyen végig elnyúló föld' birtokosáról neveztetett így, 's tartja maís nevét. fúvet termő hajdan útnak 'maigis annak használható alantabbeső földrész" (**Pesty**, 242b-243a).

*Középér - ma nem él. 1338: "**Kuzeper fluvius**" (**Jakó**, 48). Ld. **Ér**.

Lapos, -ra (Mo, sz, 75) - a falutól keletre levő nádas és szántó. 1864: "a' **laposs**. szántó és kaszáló föld. síkságon --" (**Pesty**, 243b).

Libucos (Á, 42) ma nem él, helyében csak egy kis árok van. 1864: "a' **libuczos**. kőrültetanyázó libuczokról. kákás poványos forrásos hosszan el nyúló méjjesedés. az érmihályfalvi és G[álos]petri határ szélén" (**Pesty**, 243b). Jelentését a falubeliek a libákkal hozták összefüggésbe, holott **Herman Ottó** A *madarak hasznáról és káráról* (Bp., 1969) című madárhatározójában a libuc a bábic egyik tájnyelvi változata (**B.I.**).

Lőrinc tanya (sz, 51) - a Mihályfalvára vezető út jobb oldalán, a falutól északra fekszik. A tanyát, mely nevét volt tulajdonosáról kaphatta, az 1950-es évek elején lebontották. Ma csak a szántó őrzi a nevet.

***Lukácshalom** (=Lyukashalom?) - 1339: "**Lyuwkashalom monticulus**" (**Jakó**, 48).

Lyukashalom ld. **Csárda** (sz). Régebben Értarcsához tartozott, az Adonyi határ része. A szájhagyomány szerint lyuk volt a közepén, tetjén pedig egy csárda volt. Ma már a halom nincs meg (**Deák A.**).

Malongát *Malongát*, -ra (sz, 83) - a határ déli részén, a váradi út mellett van. Valamikor vízimalom volt az **Éren**. 1770: "A Helyiség határán egy **Csergő vizi** és egy **Száraz Malma** vagyon az uraságnak, jó vizi malmok pedig legközelebb egy mértföldnyire lévén, őrlés kedvéért melyre földre menni nem kételeníttetünk" (*Értarcsa urbárium*).

Májertag, -ba (sz, 69) - a **Sziget** folytatása, a kettőt fasor választja el egymástól. Nevét volt tulajdonosáról kaphatta, aki feltehetőleg egy zsidó bérlő volt.

Máriás *Márijás*, -ra (sz, 48) - a falutól északra, a mihályfalvi út mellett van. Neve feltehetőleg volt tulajdonosáról.

II.forduló ld. **Selindi út-Kishegy háta** vagy **Hosszú dülő**.

Megyfenék *Metyfenék*, -hez/-he (r, 77) - az északkeleti határban. A **Ér** egyik ága volt, mocsaras, "feneketlen" hely, ha belemegy a jószág, elsüllyed: "megy fenékig". Ma már nincs meg a mocsár (**Deák A.**).

Méneskút, -ra (K, 73) - 1864: "**Ménes kút**. legelőn lévő ménesnek ásott kútjáról" (**Pesty**, 243b).

Mihályfalvai/Mihályfalvi út *Mihájfalvai/Mihájfalvi út* (U, 41) - ld. beltelek.

Nagyhegy *Natyhegy*, -re (D, 62) - szőlőhegy Érkésérő határa irányában. Jelenleg a legnagyobb szőlőhegy Értarcsán. Régebb lakott terület volt (**Bessenyei**, 6). Ezt követően a Kollektív Gazdaságé lett, 1991-ben pedig felosztották a szőlősgazdák között.

Nagyerdő *Nagyerdőü*, -re (sz, 1, 85) - déli részén a határnak, a váradi országút mellett. Korábban legelő volt, még korábban erdő, innen a neve. A falu tulajdona volt. 1864: "hajdannagyfákattermő erdő volt, jelenleg a' fáknak helyét néhol egy egy tövis bokor juttatja eszünkbe kaszáló, és szántó egyenes sík föld" (**Pesty**, 243b).

Nagyhegy háta *Natyhetyháta*, -'hoz/-'ho ld. **I.forduló** vagy **Csihatagi dülő**.

*Nagytó - nem él, talán azonos a **Pótlékkal**. 1864: "Nádas rétség, 'sombikos alatt föld" (**Pesty**, 242b).

Nagyváradi káptalan ld. **Káptalan**. 1864: "NVáradi Deák Szertartású Káptalan [...] már a'15-ik század véginn volt itt birtoka" (**Pesty**, 242a). A **káptalant** az I.világháború utáni földreform alkalmával felszámolták. Ma határrész **Tyúkszerapátiban**.

Ördögárka, -'hoz/-'ho (sz, 67) - ld. **Tyúkszerapáti**. A keleti határrészben, korábban út volt mellette. Kelet-Magyarországon végighúzódik, Nyírábrány és Debrecen között végig követhető. Több helységben is él ilyen név. A szájhagyomány szerint ördögök jártak itt (**Deák I.**).

Petri domb (D, sz, 57) - a keleti határrészben, Gálospetri határában.

Petri út (U, 55) - a Gálospetriben vezető országút.

Pénzgödőralja *Pénzgödőrajja*, -'ra (1, 64) - (**Deák A.**). Az **Ördögárka** alatt van, annak folytatása, "hajlás" (**Deák A.**). A szájhagyomány szerint pénz van itt eltéve, időnként kigyúllad. Aki hozzányúl, meghal (**Deák A.**, **Deák I.**).

Pótlék ld. **Nagytó**.

Pusztá, -'ba (sz, 40) - az északkeleti határrészben, a **Fucskó tanya** és a **Forrófű** között. 1864: "mí majossal el látott juh akol és cseléd lakó hely, ellátott szántó föld igen jó föld mindenféle veteménynek, a' volt földes urak birtokábalévó emelkedettebb részen" (**Pesty**, 243b).

*Ragáthegy ld. **Nagyhegy**. Ez az elnevezés ma már nem ismert. 1770: "Mgos Groff Haller Istvánné és Nga részin vagyon egy különös **Ragát(s?)** nevezetű szőlőcske mellyen mintegy tizenöt gazdának lévén szölleje" (*Értarcsa urbárium*). 1864: "Szőlővel beültetett bortermő hely, emelkedett lánczmódjára délnek nyúló magaslat. ajjába van azér folyásának egy kanyarúllata. benne két forráskúttal" (**Pesty**, 242b).

*Ragát sziget - nem él. 1864: "**Ragát sziget**. elnevezésének semmi nyoma. körül folyja azér -- jelenben a' község

kender földjéül szolgál, a' hozzá juthatást egy 4 óles fa híd eszközli" (**Pesty**, 242b).

Rét, -re (sz, 1, 71) - a falutól közvetlenül keletre, a beltelekhez tartozó **Legelőt** veszi körül. Régen "nádlás" volt az **Ér** folyásában, ma lecsapolt terület. Egyik része szántó, másik része kaszáló (**Deák A.**).

Rókalyuk (sz, 81) - a délkeleti határban fekszik, nevének eredetéről nem tudnak.

*Sárvárfok - ma nem él, nem is lokalizálható. 1338: "**Sarwarfuk locus**" (**Jakó**, 48).

Selindi úti forduló ld. **II.forduló** vagy **Hosszúdülő**.

Selmeci tanya (sz, 39) - a határ északkeleti felében. Nevét feltehetőleg tulajdonosáról kapta. A tanyát lebontották, nevét a szántóföld őrzi.

Semjéni úti forduló ld. **III.forduló** vagy ***Akasztófa dülő**.

Siralomhegy ld. **Kishegy** - 1864: "Száj hagyomány után ezen emelkedettebb téren vólt hajdaní útközetről neveztetíki. jelenben szőlővel beültetett másod rendű bor termő hely, melly gyengéb bort terem, minta' fentebbírt **ragáthegey**" (**Pesty**, 242b). A szájhagyomány szerint egy magyar csapatot üldöztek a törökök a **Siralomhegy** irányába, a magyarok pedig a hegy aljában a mocsárba fulladtak. Innen a neve (**Szilágyi S.**).

Sziget, -re ld. ***Ragát sziget** vagy **Kenderföld** - 1964: "majdnem teljesen vízzel van körül véve" (**Bessenyei**, 6). Ma csak egy kb. egy méter mély, vízzel telt árok veszi körül.

Szőkedomb, -ra (sz, 88) - az adonyi határszélen. Nevét a föld szürkés színéről kapta (**Deák A.**). 1864: "melly részint kaszáló részint szántó földül használtatik, kissebb emelkedettebb hely, mint a' mellette levő (**Pesty**, 242a).

Szúnyogtag Szúnyoktag, -ba (sz, 1, 45) - északnyugaton, a mihályfalvi és semjéni határszélek találkozásánál. Nevét feltehetőleg tulajdonosáról kapta.

*Tyúkszerapáti puszta ld. **Apáti** - 1864: "a'Mtgos Bujanovics és Deák Szertartású Káptalanbírtoka. itt **Tyuk szerapáti** nevezetű falulehetett, a' hagyomány szerint, mellyhez egymégmaís meglévő **Ördögárka** nevű út vezetett a' faluba (**Pesty**, 243b). 1964: "...valamikor **Tyúkszerapáti** néven önálló falu volt" (**Bessenyei**, 6). Az 1960-as évek végén alagutat találtak itt, ami a román hatóság nem engedett kiásni (**Deák A.**).

Ürgehegy, -re (D, gy, 61) - szőlőhegy a **Nagycsohostól** északi

irányba. Valamikor a falubeli lakosság ürgeprém cserzésével is foglalkozott. Elvértve ma is. Sok ürge volt ezen a helyen (**Deák A.**).

Ürgehegy háta *Ürgehetyháta*, -'ra (sz, 50) - az északnyugati határban, korábban legelő volt.

Vadkert *VaDkert, VaDkerbe* (sz, 80) - a falutól délre, a **Kilences** folytatása. Mocsaras terület volt, vadlibák, vadkacsák tanyája (**Deák A.**). 1864: "vad sásat és fűvet termő nevérol. Szinte kaszáló. Népmondaszerént valaha azítt mellette lévő erdő szélén a' vólt uraságnak vadas kertjevólt" (**Pesty**, 242b).

RÖVIDÍTÉSEK

A térszínformák, tereptárgyak rövidítései:

Á = rok
 Cs = csatorna
 D = domb
 F = forrás
 Fo = folyó
 Fr = falurész
 K = kút
 Mo = mocsár ← Pa = park
 Ta = tanya
 Te = temető
 Tel = telep, major
 Tó = tó
 U = utca

A művelési jelleg rövidítései:

gy = gyümölcsös
 l = legelő
 r = rét, kaszáló
 sz = szántó

ADATKÖZLŐK

Deák A. = **Deák András** piskolti születésű, fiatalkora óta Értarcsán lakó hatvannégyéves felcser, gazdálkodó.
Deák I. = **Deák Imre** értarcsai születésű, hatvankétéves gazdálkodó.
Deák O. = **Deák Ottó** értarcsai születésű egyetemi hallgató.
Nagy I. = **Nagy István** érmihályfalvi születésű lelkész, 1979-1993 között Értarcsa református papja.
Szilágyi S. = **id.Szilágyi Sándor** értarcsai születésű, nyolcvanegyéves lakos.

TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1-es számú térkép = **Erdély Hnt.**
 2-es számú térkép = **Cucu, Vasile:** Atlasul județelor din Republica Socialistă România. Buk., 1978.
 3-as számú térkép = Szalacs és Bihar-Diószeg katonai térképe. 1906.
 4-es számú térkép = Székelyhíd katonai térképe. 1941.
 5-ös számú térkép = Szalacs katonai térképe. 1939.
 6-os számú térkép = Értarcsa külterülete. Kéziratos térkép. 1994. (Az értarcsai hiányos kataszteri térkép alapján készítette **B.I.**)
 7-es számú térkép = Értarcsa belterülete. Kéziratos térkép. 1994. (**Bessenyei** kéziratos térképe alapján készítette **B.I.**).

A KÖTETBEN HASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

- Bessenyei** = **Bessenyei István**: Az értarcsai református egyházközség monográfiája 1964-ig. Kézirat az Értarcsai Református Lelkészi Hivatal Levéltárából. Értarcsa, 1964.
- Borovszky** = Magyarország vármegyéi és városai. Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk.: **Borovszky Samu.** Bp., 1901.
- Csánki** = **Csánki Dezső**: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I., Bp., 1890.
- DocRomC** = Documente privind istoria României, Seria C, Transilvania I-VI, (1075-1350), Buk., 1951-1955.
- DOR** = **Constantinescu, N.A.**: Dictionar onomastic românesc, Buk., 1963.
- DRH** = Documenta Romaniae Historica. B.Tara Românească.I. (1247-1500). Szerk.: **Pancutescu, P.P.-Mioc, Damaschiu**; II.(1501-1525). Szerk.: **Stefănescu, Ștefan-Diaconescu, Olimpia.** Buk., 1966, 1972.
- Erdély Hnt** = Erdély Helységnevtára. Szerk.: **Fodor Andrea-Kovács Zsolt.** Bp., 1991.
- Értarcsai Református Lelkészi Hivatal Nyilvántartása. 1992.
- Értarcsa Urbárium 1770. Debreceni Állami Levéltár.
- Fényes Elek**: Magyarország geográfiai szótára. Bp., 1851.
- Györffy** = **Györffy György**: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp., 1966.
- Herman Ottó**: A madarak hasznáról és káráról. Bp., 1960.
- Jakó** = **Jakó Zsigmond**: Bihar megye a török pusztítás előtt. Bp., 1940.
- Kálnási Árpád**: A fehérgyarmati járás földrajzi nevei. Db., 1984.
- Kiss I.** = **Kiss István**: 16.századi dézsmajegyzékek. Bp., 1960.
- Kiss L.** = **Kiss Lajos**: Földrajzi neveink etimológiai szótára I-II. Bp., 1988.

- Knieszsa:MagyRom** = **Knieszsa István**: Magyarok és románok. Szerk.: **Deér József-Gáldi László**. I-II. Bp., 1943-1944.
- Mezősi** = **Mezősi Károly**: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében. Az 1692. évi összeírás szövege (Conscriptio quattuor processum comitatus Bihariensis 1692.). Bp., 1943.
- Németh László**: Iszony. Bp., 1986.
- Népszámlálási Nyilvántartás**. Értarcsai Polgármesteri Hivatal. 1992.
- PaisMAN** = **Pais Dezső**: Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Bp., 1926.
- Pătrut** = **Pătrut, Ioan**: Onomastică românească. Buk., 1980.
- Pesty** = Fol.Hung. 1114/10. **Pesty Frigyes**: Helységnévtár. Bihar vm. Helynevek Ér-Tartsa Községből Bihar Megyéből. Ér-Tartsa 30/4. 864, **Ethey János** mk. jegyző.
- Suciu** = **Suciu, Coriolan**: Dicționar istoric al localităților din Transilvania I-II. Buk., 1967-1968.
- Szabó T. Attila**: Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. Buk., 1981.
- TESz I.** = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I. Szerk.: **Benkő Loránd - Kiss Lajos - Papp László**. Bp., 1984.

-53-

FORRÁSMUNKÁK.

az értarcsai ref. egyházközség monográfiájának megírásánál.

- 1/.Háromas Kis-Tükör./1850 iv.4.adták ki.Tankönyvül szolgált./
- 2/.Györffy István:Magyar falu,Magyar Ház./néprajzi munka/
- 3/.Dr.Berevsky Samu:Magyarország Vármegyéi és Városai./Bihar megye monográfiája./
- 4/.Dr.Szalay József és Dr.Baróti Lajos:A Magyar Nemzet Története I - IV kötetig.
- 5/.Az értarcsai ref. egyházközség levéltára.
- 6/.Köröstaresai szájhagyomány.
- 7/.Györgyffy István:Az Árpádkori Magyarország Történeti földrajza.
- 8/.Jakó Zsigmond:Biharmegye a török pusztítás előtt.
- 9/.Györgyffy István:A néphagyomány és a nemzeti művelődés.
- 10/.Bessenyei István:Székelyhid története.
- 11/.Laczák Dezső:Éradony története.
- 12/.Dr.Makkai Sándor:Az egyház missziói munkája.
- 13/.Dr.Borbáth Dániel:Ekléziásztika.
- 14/.Heidelbergi Káté.
- 15/.II.Helvét Hitvallás.
- 16/.Dr.Imre Lajos:Az Ige és a fegyelem.
- 17/.Néprajzi feladatok Erdélyben:Ethnographus.
- 18/.A nagyváradai Köröstartomány Régészeti Muzeuma.
- 19/.A székelyhidi rajoni Muzeum.
- 20/.Szájhagyományok.
- 21/.Egyházmegyei levéltár.

TARTALOMTARTALOM

I. A TALU TÖRTÉNETE, FELENE	3
A. ÉRTARCSA TÖRTÉNETE	3
1. Östörténete	3
2. Története, birtokosai	4
B. ÉRTARCSA FELENE	8
II. A KÖZSÉG NEVEINEK EREDETE	10
III. A BELTERÜLET NEVEI	13
IV. A KÜLTERÜLET HELYNEVEI	18
RÖVIDÍTÉSEK	24
ADATKÖZLŐK	24
TÉRKEPEK FEGYZEKE	24
A KÖTETBEN HASZNÁLT FORRÁSOK FEGYZEKE	28
A BESZENEI ÁLTAL HASZNÁLT FORRÁSOK FEGYZEKE	30

MEGÉSZÍTÉSEK, FAVITÁBOR TÖLTÉS.

Bond's Hair

